STATUL ŞI SOCIETATEA ROMANĂ ÎN ANTICHITATEA TÂRZIE

Sergiu CEPRAGA,

master în istorie Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova

CZU: 94(37) E-mail: sergiu_cepraga@yahoo.com

Actualitatea și importanța temei abordate. Tema abordată – transformările statului și societății romane în perioada 284–641 – se înscrie în problematica mai largă a tranziției de la Antichitate la Evul Mediu. Importanța acestei perioade derivă din rolul său definitoriu în configurarea noii Europe post-romane, prin reformarea instituțiilor, redefinirea autorității imperiale și interacțiunea dintre stat și biserică. Prin lucrare se argumentează, pe baza izvoarelor primare și surselor istoriografiei recente că antichitatea târzie nu este un apendice al Romei clasice sau un preambul al Bizanțului, dar constituie o epocă autonomă, coerentă și marcată de multiple transformări.

Scopul și obiectivele lucrării. Scopul principal al cercetării este relevarea logicii istorice interne a epocii 284–641, în plan politic, social, militar și religios etc. Obiectivele lucrării sunt: a) analiza reformelor administrative și militare din perioada Dioclețian–Heraclius; b) studiul evoluției sociale și economice, cu accent pe ruralizare, fiscalitate și dualismul *honestiores–humiliores*; c) evaluarea rolului Bisericii în coeziunea imperială; d) examinarea relațiilor externe și a schimbărilor teritoriale; e) rolul dezastrelor naturale (schimbări climaterice, cutremure, epidemii) în procesul de tranziție de la antichitate la medieval în spațiul roman circum-mediteraneean.

Istoriografia problemei. Istoriografia antichității târzii a evoluat de la interpretarea clasică a declinului, promovată de Edward Gibbon, la viziuni moderne axate pe transformare și continuitate. Contribuții esențiale au fost aduse de Arnold H. M. Jones, Peter Brown și Averil Cameron, care au extins cronologic epoca până în secolul VII și au accentuat complexitatea fenomenelor instituționale și religioase. În istoriografia românească, Radu Vulpe a susținut ideea unei continuități civilizaționale între Roma, regatele post-romane și Bizanț.

Baza științifico-metodologică. Metodologia se bazează pe analiza istorică structurată, metoda comparativă, contextualizarea surselor și abordarea interdisciplinară (juridico-politică, socio-economică, religioasă). Principiul obiectivității și corelarea surselor primare (istorice, legislative, religioase) oferă validitate interpretărilor formulate.

Rezultatele cercetării. Demersul pornește de la ideea că supraviețuirea autorității imperiale nu s-a realizat prin conservarea mecanică a formelor clasice, ci printr-o reformulare profundă a acestora în noile realități politice, culturale și religioase. În lucrare s-a investigat rolul ideologiilor imperiale, funcția dreptului ca instrument de

centralizare, și capacitatea instituțiilor de a încorpora elemente etnice și religioase diverse. O contribuție importantă a lucrării este delimitarea clară a spațiului analizat: între 284, anul urcării pe tron a lui Dioclețian, și 641, când moartea lui Heraclius simbolizează sfârșitul unei ordini *Pax Romana* și trecerea la *Pax Christiana*. Intervalul este caracterizat prin redefinirea frontierelor, pluralitatea centrelor de putere și răspunsurile instituționale la crizele recurente. Studiul reliefează reformele lui Dioclețian – în special stabilirea tetrarhiei, reorganizarea fiscală și divizarea administrativă – sunt interpretate ca fundamente ale stabilității imperiale [1, p. 201]. De asemenea, Constantin cel Mare este analizat nu doar ca inițiator al creștinismului de stat, ci ca un constructor al unei noi legitimități bazate pe sinteza între monarhia sacrală și ideologia sinodală. Un aspect esențial îl constituie analiza raportului dintre elitele *honestiores* și masele *humiliores*. În antichitatea târzie, aceste categorii nu mai sunt definite doar juridic, ci dobândesc un conținut socio-economic și politic tot mai pronunțat. Persistența privilegiilor [2, IX.47.5], împreună cu ruralizarea progresivă și presiunea fiscală, duc la cristalizarea unei aristocrații provinciale care devine interfață între stat și comunități locale.

În teză se pune accent pe fenomenul de ruralizare și pe regresul urbanismului, dar arată și excepțiile: Cartagina, Alexandria, Antiohia și Ravenna rămân centre viabile până în secolul VII, iar noua capitală Constantinopol de la sfârșitul sec. IV până în sec. XIII va deveni principala urbe europeană. În paralel, orașele provinciale își pierd autonomia și funcțiile tradiționale, devenind sedii ale funcționarilor fiscali și episcopilor. Autorul subliniază diferențele dintre formele de integrare: în sec. V goții au fost federați acceptați în cadrul sistemului defensiv, care treptat s-au integrat în noua ordine romano-germană. Interesantă este și analiza regatelor post-romane (vizigot, ostrogot, franc, vandal) ca forme hibride de romanitate. Autorul observă că aceste entități politice au preluat nu doar infrastructura și legislația romană, ci și ideologia romană a puterii, adaptată însă la un alt tip de eliberare identitară și religioasă. Se insistă pe continuitățile administrative în Italia ostrogotă, Spania vizigotă și în Galia merovingiană. În timp ce slavii și avarii din sec. VI-VII au exercitat o presiune lentă, dar ireversibilă asupra Balcanilor, iar integrarea lor într-o ordine romană hibridă nu a fost realizată. Cazul sasanid este analizat separat, în lumina rivalității teologice și geopolitice de durată, care s-a finalizat neașteptat prin invaziile arabe din sec. VII, fapt ce a creat o altă ordine în Orient și Africa – islamul.

Pe plan religios, teza examinează impactul creștinismului asupra legitimității imperiale, nu doar ca ideologie, ci și ca structură instituțională. Istoricii bisericești sunt citați ca surse primare pentru a extrage informații despre conflictele doctrinare, în special trinitare și hristologice, care au divizat atât elitele, cât și comunitățile provinciale. Antichitatea târzie a fost o epocă a luptei contra ereziilor și cristalizare a doctrinei creștine, în acest sens se analizează rolul sinoadelor, al patriarhilor și al episcopatului provincial în consolidarea noii ordini creștine și în procesul de integrare în autoritățile politice imperiale [3, p. 211]. Totodată legislația - *Codex Theodosianus, Corpus Iuris Civilis* și nomocanoanelor ca acte legislative și canonice, au avut un rol important

în procesul de menținere a autorității imperiale, de reintegrare a provinciilor în sfera unui imperiu reunit ideologic și juridic. Alt element de noutate îl reprezintă examinarea anului 641 ca limită superioară a antichității târzii, în acest moment au avut loc transformări ireversibile: degradarea spațiului unic circum-mediteraneean prin pierderea Orientului, căderea limesului de pe Dunăre și pierderea Balcanilor, reforma tematică și începutul islamizării frontierelor sud-estice.

Concluzii. Lucrarea demonstrează că „căderea Romei" din 476 este o construcție simbolică, caducă istoriografic, care „încheie" antichitatea. Autorul propune anul 641 drept un prag istoric real, deoarece marchează pierderi teritoriale ireversibile în Orient și Africa, dezbinarea spațiului antic circum-mediteraneean și începutul creării *Pax Christiana* în spațiul nord-mediteraneean. Lumea romană s-a reconfigurat, nu s-a destrămat [4, p. 279]. Prin urmare, lucrarea contribuie la revalorizarea unei epoci istorice încă insuficient înțelese, demonstrând că între 284 și 641 s-a desfășurat un proces istoric unitar, care a făcut trecerea de la imperiul clasic la ordinea medievală *romeeică* și occidentală.

Referințe:

1. МАРЦЕЛЛИН А., *Римская история*, Москва: Ладомир, 2005. 632 с.
2. IMPERATORIS IVSTINIANI OPERA. The Latin Library [accesat 07.07.2025] Disponibil: https://www.thelatinlibrary.com/justinian.html
3. КЕСАРИЙСКИЙ П. *Война с персами. Тайная история*, Москва: Наука, 1993. 570 с.
4. STEPHENSON P., *New Rome. The Roman Empire in the East*, London: Profile Books, 2021. 464 p.

Recomandat
***Emil DRAGNEV**, dr., conf. univ.*